

LIBOR KALINA

Poválečné roky 1945 a 1946 přinesly české literatuře zásadní impulsy. Zejména poezie, která nejpružněji reaguje na společenské události, široce komentovala konec novodobého „temna“. Za řadu příkladů: Vladimír Holan – *Panychida* (1945), Vítězslav Nezval – *Rudé armádě* (1945), Jaroslav Seifert – *Přilba hlíny* (1945), Fráňa Šrámek – *Rány a růže* (1945). Prožitek bližší svému vidění světa nabídli: Jakub Deml – *Svatý Floriane* (1946), František Halas – *Českým básníkům* (1945), Josef Kainar – *Nové myty* (1946), nebo Jan Zahradníček – *Stará země* (1946). Ani ve stručném výběru nelze pominout dva erbovní autory, kteří se konce války nedočkali. *Elegie* Jiřího Ortena vyšly v roce 1946, byť byly připravovány do tisku již v roce 1941, a totéž nakladatelství v následujícím roce představilo souborné *Dílo Hanuše Bonna*. Sám nakladatel Václav Petr je uvedl slovy: „Dílo Hanuše Bonna bude tvořit s Dílem Jiřího Ortena dva opěrné pilíře básnické generace, jejíž úděl věru nebyl lehký. Umístí tohoto básníka do kontextu české poezie, hledající již před druhou světovou válkou základy příštího lidství v obnovené lidské duchovnosti, a vybojuje mu místo čestné nejen mezi jeho vrstevníky, ale i v chóru současné české poezie.“¹ Zejména nová a ne vždy nadčasová poezie byla tím, co tehdy nejnaléhavěji promlouvalo k příštím tvůrcům.

Literární historiografie si přisvojila původně sociologický termín „generace“, odpovídající zhruba dvacetileté periodizaci. Autory, kteří většinou vstoupili do literatury na začátku druhé světové války (narozené mezi roky 1910–1930), považuje například Jiří Rambousek za generaci Ortenovu, střídající generaci Wolkrovu, Seifertovu a Nezvalovu.² Václav Černý definuje literární generaci jako „společenskou skupinu v téže době žijících a působících lidí, jež – v době nejvyšší vnímavosti a ovlivnitelnosti jejich bytostí – ztvárňuje tytéž sociální poměry fyzické i duchovní, a tudíž se jeví v historické perspektivě, přes veškeré rozdíly individuální a zvláště v mladých chvílích tzv. generačního nástupu, jako homogenní a svébytný společenský celek, přibližně týmž rytmem dějstvující.“³

Podstatná část Ortenovy generace, přijmeme-li Rambouskovo označení, spojila svůj literární křest se *Studentským časopisem*, který vycházel v letech 1921–1942 ve vydavatelství František Borový jako měsíčník Kruhu přátel střední školy. Mezi kmenové redaktory patřil také Hanuš Bonn (1913–1941), který korespondoval se „svými“ autory zejména prostřednictvím rubriky *Listárna* a také je doprovázel na prázdninová soustředění. Zde se pod hlavičkou mládežnické organizace YMCA v roce 1938 spolu s dalšími mladými zájemci o literaturu seznámili Jiří Orten, Josef Kainar a Jiřina Hauková.⁴ Vedle Kainara a Haukové četli poprvé

1 BONN, Hanuš. *Dílo Hanuše Bonna*. Praha: Václav Petr, 1947.

2 RAMBOUSEK, Jiří. *Nesoustavná rukověť české literatury*. Praha: Torst, 2003, s. 162–163.

3 ČERNÝ, Václav. *Tvorba a osobnost I*. Praha: Odeon, 1992, s. 59.

4 POLZEROVÁ, Eva. *Poezie, jak jsi krásná*. Praha: Ipos Artama, 1996, s. 43.

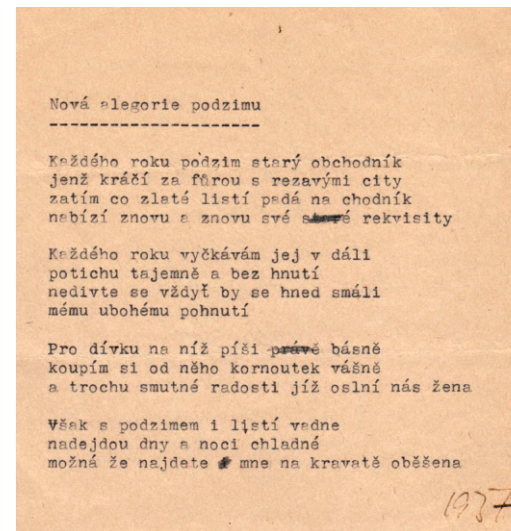
své tištěné pokusy ve *Studentském časopise* také Ivan Blatný, Vladimír Holan a Jan Skácel.⁵

Zrození básníka

Odpověď na otázku, kde hledat u Skácela počátky zájmu o literaturu, přinesla výstava *Skácelové – ke kořenům* (17. 4. – 27. 10. 2019) Památníku písemnictví na Moravě. Zmapovala a doložila literární rodinné kořeny vyrůstající až z tvůrčího odkazu spisovatele Františka Heritese (1851–1929), aktivního člena družiny Lumírovců. Autor šesti románů a řady povídek, fejetonů a cestopisů, jimiž přispíval do časopisů Lumír, Květy, Máj, Zlatá Praha nebo Světozor, byl strýcem Janova otce Emila. Emil Skácel (1890–1975), legionář a pedagog, vydal vedle odborných učebnic (geometrie) také básnickou sbírku *Byla vojna – bude?* (1936). Od mládí se rovněž věnoval publicistice, nejdříve ve studentském časopise *Kopřivy*, v olomouckém deníku *Pozor*, v časopise *Slovácko*, po roce 1945 přispíval do *Rovnosti*.

V souvislosti s výše uvedenou literární výstavou se jejím kurátorům podařilo objevit v pozůstalosti po malíři Petru Skácelovi, Janovu o dva roky mladším bratru, vedle jiných dokumentů také devět strojopisů Janových juvenilních básní z období jeho gymnaziálních studií a originální podklady pro tisk první básnické sbírky *Kolik příležitostí má růže*.

Jan Skácel navštěvoval v letech 1933–1938 reálné gymnasium v Břeclavi, školní rok 1938/39 však již absolvoval na Státním československém reformním reálném gymnasiu v Brně-Králově Poli, kam se rodiče přestěhovali z Poštorné v odtrženém pohraničí. Z oněch devíti básnických pokusů jsou čtyři bez podpisu, z toho tři dodatečně ručně datované (1937), na dvou stojí za jménem autora „septima“ (tedy 1939/40), na dalších dvou „oktáva“ (1940/41), poslední obsahuje pouze podpis. Dochované pokusy, i přes pochopitelnou myšlenkovou nevyzrálou a orientaci na první vztahové peripetie, potvrzují Janovo vyjadřovací nadání

Ukázka juvenilních veršů Jana Skácela, datace autorovou rukou. (archiv rodiny Skácelových)

5 Skácelův debut se neodehrál ve *Studentském časopise* v roce 1938, jak uvádí *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR. [cit. 8. 6. 2020]. Dostupné z: <http://www.slovníkeskelliteratury.cz/showContent.jsp?docId=433>, nýbrž 10. 11. 1937, kdy byla v č. 8/XVII. ročníku *Studentského časopisu* přetištěna jeho beletristická charakteristika sociálních hrdinů filmových grotesek s titulkem *Charlie Chaplin*.

a prozrazují rodící se smysl pro přesné a obrazné pojmenování podstaty. Velice dobře tento fakt ilustruje báseň *Nová alegorie podzimu* (1937).

Rispet o vzdálených žních (nedatováno) otevřel studnici, ze které příští klasik bohatě čerpal:

Rispet o vzdálených žních

Na nebi krvácí uvadlé slunce
a na zem skanula zlatá krev,
snědému sekáči blýsknul se v ruce
křivý srp a z oblak mžil se zpěv

drobného skřivánka, na mezi v čepáku,
vzdychají studené krůpěje, čmeláku,

ty který bzikáš tu nad mrtvým klasem,
usedni na dlaň mou, neodlet s časem.

Po maturitě v květnu 1941 pracoval Jan Skácel krátce jako uvaděč v kině Moderna v brněnské pasáži Jalta. „Lehkou krátkozrakost (-2 dioptrie) dobře korigovanou brýlemi, dobrý sluch, zdravé vnitřní orgány a končetiny bez chorobných změn“ dokládá lékařské osvědčení z 8. 7. 1942 a zároveň, což je pro doplnění jeho životopisu důležité, konstatuje „schopnost k přijetí na Vyšší školu průmyslovou-textilní, obuvnický obor.“⁶ Místo dalšího studia však v listopadu téhož roku čekalo na Skácela, podobně jako na většinu jeho vrstevníků, totální nasazení. Pro Říši pracoval na různých místech v Rakousku až do konce války na stavbách, při opravě silnic a ve strojírenské továrně.

Bezprostředně po návratu do Brna vstoupil v červenci 1945 do KSČ a zahájil studium češtiny a ruštiny na Masarykově univerzitě. Současně začal přispívat do novin. Do *Rovnosti* její tehdejší redaktor Oldřich Mikulášek zařadil 7. srpna 1945 Skácelovi jeho první publikovanou báseň *Nad hrobem u silnice*.

Nad hrobem u silnice

S druhými šel, když bylo třeba.
Život je prostý jako chleba:
zrodíš se, musíš umřít zas,
Tak jako v poli žitný klas.

Co ztratil tenkrát, když se shýbal
nad tvrdou zemí? Či snad líbal
tu zem, když v boji na bodák

6 Lékařská zpráva s datem 8. 7. 1942. Archiv rodiny Skácelových, soukromý majetek Zuzany Šťastné.

svým tělem přikryl rudý mák?

Abys to našel, je jen třeba
uchopit život jako chleba.
A není ani tvrdý tak,
jak pažba pušky na omak.

Je krásné žít a myslet, dívat
se na svět, mlčet, slzy smývat
šátečkem vyšíváním snem.
Však možná budeš vojákem,

snad krájet potom bude třeba
ten život prostě jako chleba,
dát skývu tomu, kdo má hlad,
jak on se umět rozdávat.

Další báseň *Pořádek musí být* zde vyšla o čtyři dny později a v pořadí třetí *Večer v lágru* (včetně vřechů 1943) se objevila 28. srpna. Do konce roku 1945 přibýly ještě další tři.⁷ V následujícím roce *Rovnost* zveřejnila Skácelovi pět, v roce 1947 dvanáct a v roce 1948 dokonce dvacet tři básní.⁸

„Mikulášek mě mnohokrát zval, abych někdy za ním zašel do redakce. Zašel jsem až v osmačtyřicátém. Styděl jsem se. Nové verše jsem nepsal, pořád jsem dával ty staré. Potkali jsme se v tom osmačtyřicátém skoro náhodou a skončilo to tak, že jsme pili tři dny a tři noci. Věřil ve mně a doslova mne k poezii dostrkal. Vděčím mu za jednu věc: Za dlouhých rozhovorů, obyčejně u vína, jinak se s ním taky těžko dalo mluvit, mě infikoval poezií.“⁹ Redaktorem se Skácel stal v průběhu roku 1948, aniž dokončil vysokoškolská studia. V *Rovnosti* vystřídal Mikuláška. Vedle příležitostných dobových veršů psal zprávy, reportáže, kurzívky a také veršované rozhlásky, které právě v *Rovnosti* po válce rozvinul po vzoru *Lidových novin* Josef Kainar, další z jeho básnických vzorů a předchůdců v redakci. Dne 18. července 1948 *Rovnost* přinesla báseň *Betonáři na procházce*, k níž se dále ještě vrátíme.

7 Romance o smrti 8. 9., s. 3; Konec poplachu 27. 9., s. 3 a Glosa 13. 12., s. 5.

8 V roce 1946 v *Rovnosti* vyšlo: Zkus. 3. 2., s. 3; Cestou domů. 3. 3., s. 7; Poprava. 30. 5., s. 5; Z brigády. 19. 10., s. 6; Také básnička. 27. 11., s. 6; V *Rovnosti* v roce 1947: Havíř, který vyměňuje stojky. 19. 1., s. 7; Ostravské ráno. 23. 2., s. 7; Na frontě. 1. 5., s. 11; Chci život milovat. 1. 5., s. 11; Petrovi. 31. 5., s. 6; Rumunsko. 29. 6., s. 5; Talíř. 7. 9., s. 9; Sagapó poli. 7. 9., s. 9; Jedna pětáctičetistisícina. 11. 9., s. 6; Vojáci v dešti. 14. 9., s. 6; Oldřich Trtílek z Králova Pole hledá dva roky byt. 9. 10., s. 6; Večer beze slov. 14. 12., s. 5; V *Rovnosti* v roce 1948: Písnička o Číně. 15. 1., s. 6; Žlutá. 21. 1., s. 5; Čtvrt metru látky. 22. 1., s. 6; Manifestace. 6. 3., s. 6; Pozdrav novým členům strany. 18. 3., s. 1; Dnes se píše báseň... 1. 5., s. 1; Balada o dvou slovech. 30. 5., s. 3; Nový dům. 3. 6., s. 3; 2 000 vězňů hladoví v Athénách. 20. 6., s. 7; Alexandrovci tančí. 3. 7., s. 3; Betonáři na procházce. 18. 7., s. 7; Básnička o Jurovi Smutném, brigádníkovi. 1. 10., s. 5; Hrobaři z Wiener Neustadt. 10. 10., s. 7; Tolik žen. 16. 10., s. 5; Poledne nosičů cementu. 24. 10., s. 7; Vesnice vyměnila buben za rozhlas. 28. 10., s. 1; Vyprávění o 7. listopadu. 7. 11., s. 12; Reportáž ze stávký ve Francii. 14. 11., s. 7; Našemu presidentovi. 21. 11., s. 9; Nová frézka. 28. 11., s. 7; Dělník a slovo. 19. 12., s. 6; 1879–1948. 21. 12., s. 1; Pro dospělě. 25. 12., s. 2.

9 KOŽMÍŇ, Zdeněk. *Skácel*. Brno: JOTA, 1994, s. 30.

Jako šestadvacetiletý absolvoval Skácel od 1. 7. do 30. 9. 1949 zkrácenou vojenskou prezenční službu v Uherském Hradišti. V jejím průběhu, konkrétně 9. července, se v Brně oženil s Boženou Mikuláškovou, rozenou Hanzlíkovou. Ta se krátce předtím rozvedla s Oldřichem Mikuláškem, s nímž si však nadále podržela kamarádské pouto. Manželé se záhy nastěhovali do jednopokojového přízemního bytu v Kotlářské ulici v Brně, v jehož kuchyni Jan Skácel napsal na mechanickém psacím stroji podstatnou část svého literárního díla.

V redakci *Rovnosti* se Skácel seznámil s Františkem Halasem a především s Ivanem Křížem a Ludvíkem Kunderou, kteří později tvořili neodmyslitelnou součást autorského okruhu legendárního brněnského literárního časopisu *Host do domu*. Poté, co byla redakce *Rovnosti* v roce 1952 nařčena z trockismu a téměř kompletně obměněna, odešel Skácel pracovat jako údržbář do ZPS v Brně-Lišni. Následujících deset let (1953–1963) působil v literárně-dramatickém oddělení brněnské redakce *Československého rozhlasu*, kam jej přivedl opět Oldřich Mikulášek. Zde se začaly rodit jeho *Malé recenze*, které v pravidelném rozhlasovém pořadu *Na shledanou v sobotu* premiéroval Antonín Přidal.

Hostem v Hostu do domu

První číslo druhého ročníku měsíčníku *Host do domu* obsahuje pod titulkem *Po deseti letech* recenzi románu Karla Ptáčnicka *Ročník jednadvacet*. Jan Skácel v ní s autorem konfrontoval své válečné zkušenosti: „Ptáčnickův román pěkně ukazuje hořký pocit ztraceného mládí, i to, jak se mladí lidé venku probíjeli k světovému názoru, který by jim vysvětlil jejich pohanění a pomohl nalézt z něho cestu do nového života. Toho všeho Ptáčnick opravdu dosáhl. A tím svůj román, svůj první román, vyhrál na celé čáře.“¹⁰ Recenzent Skácel zde výstižně pojmenoval podstatu jasně převažující levicové orientace většiny obyvatel poválečného Československa.

Krátký a tedy nutně scházející odstup od dobových událostí determinoval nejen literární tvorbu, ale i její kritickou reflexi. „Celková mělkost pohledu a rezignace na odkaz masarykovského humanismu je dnes, při druhém či třetím čtení, mnohem patrnější, než v době, kdy o těchto pokvětnových knihách psala dobová kritika,¹¹ uvažuje v roce 1988 Jiří Rambousek. „Radost z toho, že jsme ve skončené světové konfrontaci stáli na správné straně, jako by básníkům bránila, aby se hlouběji zamysleli nad tím, čím národ od roku 1938 prošel a jak se odrazila mnichovská kapitulace v psychice národa jako celku. Snad tu negativně působilo i to, že jsme se jen zčásti osvobodili sami, většina národa si na svobodu pouze počkala. Ten, kdo bude hledat zdroje schematismu, a mravního selhání české poezie padesátých let, najde jeden z nich již tady.“¹²

Téma plytkosti, povrchnosti a prvoplánové služebnosti angažované poezie otevřel hned ve svém prvním ročníku brněnský literární časopis *Host do domu*.

10 SKÁCEL, Jan. *Po deseti letech*. *Host do domu*. Brno, 1955, roč. 2, č. 1, s. 31.

11 RAMBOUSEK, pozn. 2, s. 38.

12 Ibid.

Bouřlivou reakci vyvolal příspěvek Jana Trefulky *O nových verších Pavla Kohouta – polemicky*, zařazený v čísle 11/1954. Následná diskuse plnila stránky časopisu i v příštím ročníku. Polemika přinesla zásadní zlom pro českou literaturu padesátých let 20. století, totiž možnost otevřeně hodnotit dosud nedotknutelné agitační verše.

Ve druhé polovině roku 1956 plnily kulturní rubriky novin a stránky časopisů závěry a ohlasy čerstvě skončeného II. sjezdu Svazu československých spisovatelů. Také Československo pozvolna akceptovalo uvolnění, které odstaroval v půli února toho roku Nikita Chruščov veřejnou kritikou úchylek stalini-

smu na XX. sjezdu sovětských komunistů. Současně „to však byla doba, kdy Josef Palivec, Zdeněk Rotrekl, Zdeněk Kalista a Jan Zahradníček a další literáti byli už několik let ve vězení, doba, kdy byly ještě příliš živé vzpomínky na popravu Milady Horákové, Závěše Kalandry a Vlado Clementise, a tak nadšení některých autorů nad tím, jak jsme překonali schematismus a jak jsme demokratičtí, když zase smejí být v pohádkách dobří princové a princezny, mělo pro čtenáře netrpící ztrátou paměti velmi trpkou příchuť.“¹³

Vraťme se zpět na stránky *Hosta do domu*. „Nechtěl bych být v kůži autora, který odevzdal svou knížku nakladatelství před XX. sjezdem a nyní mu vychází“,¹⁴ uvedl v létě 1956 Jan Trefulka svůj příspěvek *Tři knihy veršů*. Po odeznění zásadní kohoutovské polemiky hodnotil v jejích intencích prvotinu Oldřicha Vyhlídala *Řeka pod okny*,

Jan Skácel v prvomájovém průvodu, 50. léta 20. století. (archiv rodiny Skácelových)

sbírku Ivo Fleischmanna *Cestopis* a soubor *To jsi ty, země* Miroslava Červenky. „Současná doba přísně prověřuje hodnoty básnickovy práce a každá lež i faleš je zřejmá již po oné krátké zkoušce časem,“ zdůraznil tehdy mladý kritik. „Není jisté náhodou, že v době náhlého ideového vzmachu, kdy měsíce znamenají tolik, co léta, podržely svou hodnotu nové knížky autorů válečné generace. Její příslušníci v české poezii promrhali již dosti času neprocítěnými, i když upřímně míněnými

13 Ibid., s. 207.

14 TREFULKA, Jan. *Tři knihy veršů*. *Host do domu*. Brno, 1956, roč. 3, č. 8, 1956, s. 366–369.

náhlými názorovými zvraty. (...) Jejich další vývoj záleží nyní na tom, budou-li mít sílu odhodit masku proroků a začít od všednosti a skromnosti hledajících básníků.“¹⁵

Trefulkova slova pečlivě četl také Jan Skácel. Právě v jejich intencích jistě zvažoval, jaký název má nést jeho první básnická sbírka. Jen o několik měsíců předtím, těsně před závěrem roku 1955, se dočkal své prvotiny. Přestože měl již na kontě desítky básní publikovaných v novinách a časopisech, na svůj premiérový samostatný titul zatím ještě čekal. Báseň *Kaštany padají* vyšla v podobě bibliofilského tisku, doplněna litografiemi výtvarníka Vojtěcha Štolfy. V nákladu 250 kusů jej vydal brněnský Dům umění těsně před Vánoci v roce 1955.

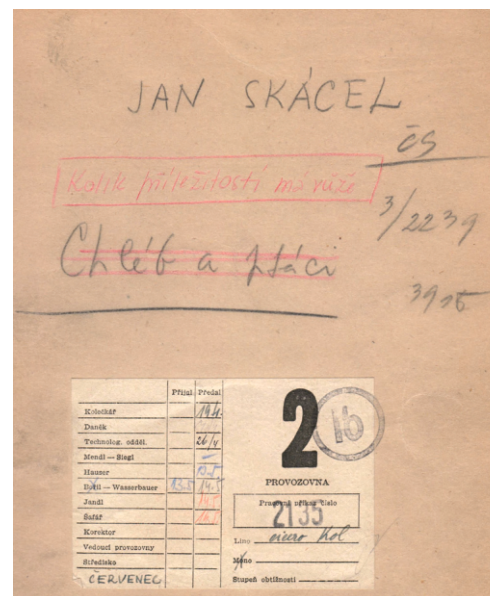
Jak dokládá Zdeněk Kožmín v monografii *Skácel*, básník údajně usiloval o vydání sbírky s názvem *Už je to tady* již na konci čtyřicátých let. Ve své studii cituje odpověď z nakladatelství Mladá fronta ze srpna roku 1948 na Skácelem zasláné verše. Na bohorovnosti nakladatelského redaktora demonstruje dobovou „svobodu“ tvorby: „Je tu určitá příbuznost s Kainarem, nebo lépe řečeno s celým proudem brněnské poezie (od Mikuláška až po Kunderu). Bohužel sis ve své poezii neosvojil jenom brněnský realismus, ale i artistické excesy, jimiž trpí poeti, kteří se potácejí mezi hospodou a panem Proustem...“¹⁶

Chléb a ptáci

Strojopis první sbírky veršů Jana Skácela, s níž pracovala tiskárna, představuje jeden z nejvýznamnějších literárně historických objevů, spojený s přípravou zmíněné výstavy *Skácelové – ke kořenům* v Památníku písemnictví na Moravě v roce 2019. Originální soubor textů s poznámkami sazečů pochází z pozůstalosti po malíři Petru Skácelovi.

Papírové desky formátu A4 s chlopněmi v béžové barvě chrání 40 ručně číslovaných listů. Listy 3–17 a 19–38 obsahují verše 27 básní, jak je autor zařadil do souboru, který původně nazval *Chléb a ptáci*. Titulní strana desek dokládá skutečnost, že svůj definitivní název dostala Skácelova první tištěná básnická sbírka *Kolik příležitostí má růže* až v průběhu své finální přípravy v tiskárně. Jistě nebylo obvyklé, podobně jako je tomu dnes, aby do již tištěné knihy autor významněji zasahoval. Tento fakt však objevený strojopis nezpochybnitelně dokládá. Důvod, proč k tomuto kroku ve finále přistoupil, jistě souvisí se Skácelovým aktivním vnímáním literárního dění, které souběžně prožíval v obou redakcích, tedy v brněnském rozhlase, kde pracoval v literární redakci, a v *Hostu do domu*, kam přispíval. Impulzem pro změnu názvu bylo také dodatečné zařazení básně *Kolik příležitostí má růže*. Ta totiž přesně odpovídá výše citované Trefulkově výzvě ke každodennosti, všednosti a skromnosti nové poezie.

Autorovou rukou je horní polovina přední strany desek nadepsána obyčejnou tužkou: „JAN SKÁCEL Chléb a ptáci.“ Tento titul byl následně červenou tužkou vodorovně trojnásobně přeškrtnut a rukopisem odlišným od Skácelova

Obálka strojopisu Skácelovy literární prvotiny nesla nejprve název *Chléb a ptáci*, posléze dostala sbírka jméno *Kolik příležitostí má růže*. (archiv rodiny Skácelových)

Otisk razítka Hlavní správy tiskového dohledu na prvním listu strojopisu sbírky. (archiv rodiny Skácelových)

nadepsán *Kolik příležitostí má růže*, zde rovněž červeně, navíc s obdélníkovým orámováním. Ve spodní části přední strany desek je nalepen výrobní štítek tiskárny. Dominantní číslovka 2 odkazuje k druhému provozu Brněnských tiskáren n. p., dále nese číslo pracovního příkazu 2135 a otisk kulatého razítka s číslicí 16. Levou polovinu štítku zaplňuje tabulka s předtištěnými jmény pracovníků tiskárny, v sousedících kolonkách nadepsaných: „Přijal“ a „Předal“, jsou ručně vepsána data provedených pracovních úkonů. Ve spodní části tabulky je obyčejnou tužkou vyvedeno „ČERVENEC“.

Pro náhled do vydavatelské praxe druhé poloviny padesátých let je zajímavější list č. 1, nadepsaný: „CHLÉB A PTÁCI. a Jan Skácel.“ V horní části stránky figuruje nepříliš kvalitní, nicméně autentický otisk razítka Hlavní správy tiskového dohledu (HSTD) se dvěma čitelnými údaji: „28. 3. 57“ a „D575584“. Dokládají datum schválení sbírky do tisku a přidělení jedinečného výrobního čísla příští knihy. Nad naznačenou linkou „podpis“ jméno cenzora schází, překrývá ji však nečitelný otisk jeho osobního kulatého razítka, bez něhož nemohla být výroba zahájena.

V zájmu osvětlení některých skutečností, souvisejících s konkrétními výrobními poznám-

kami tiskařů, které přidali do strojopisu, se pokusme zrekonstruovat proces přípravy knižního titulu v Československu v padesátých letech 20. století. Ještě než autor odevzdal rukopis nakladatelství, bylo jeho vydání opakovaně projednáno. Schvalovací proces, zaštitěný mezi roky 1953–1966 Hlavní správou tiskového dohledu, hodnotil jednak autora, tedy jeho společenskou angažovanost a postoje, a současně také „závadnost“ či „vhodnost“ konkrétního textu.

Zatímco pracovníci tiskového dohledu (270 stálých „plnomocníků“ ministerstva vnitra a na 250 externistů z řad funkcionářů okresních a městských

15 Ibid.

16 KOŽMÍN, pozn. 9, s. 30.

aparátů KSČ¹⁷ řešili konkrétní texty, odpovědní nakladatelští pracovníci sestavovali ediční plány, které prakticky vylučovaly zařazení byt pouze teoreticky problematického autora či díla. K tomu později sloužily nejméně dva odborné hodnotící posudky, vypracované pro každý z rukopisů. HSTD nahradila v letech 1966–1968 Ústřední publikační správa a posléze mezi roky 1968–1989 Úřad pro tisk a informace. Jejich úředníci schvalovali, respektive povolovali nakladatelstvím roční ediční plány.

Proměny rukopisu

Výše uvedené datum, tedy 28. 3. 1957, bylo dnem oficiálního schválení Skácelovy první sbírky do tisku. Zajímavé je, že nad zmíněným razítkem figuruje bez opravy ještě původní název souboru, tedy *Chléb a ptáci*. Finální změny i přepis názvu na deskách provedl (jistě z rozhodnutí a na výslovné přání autora) nejspíše odpovědný redaktor, vůči jehož autoritě v již zahájené přípravě tisku nikdo nic nenamítal. Druhým údajem v razítku je jedinečné evidenční výrobní číslo titulu, které posléze přešlo, spolu se jménem odpovědného redaktora, zde Jan Grossman, do tiráže knihy. Rovněž druhý list uvnitř desek poznamenala červená tužka. Nadpis „KAŠTANY PADAJÍ“ je zde červeně podtržen, čímž výtvarný redaktor naznačil, že se jedná o titul, který bude sázen tučně, tedy odlišným řezem písma než ostatní řádky veršů. Červeně je zde křížem dvakrát přeškrtnuta tečka za nadpisem, stejně jako u všech dalších nadpisů v celém strojopisu. Je jisté, že tyto tečky jaksí automaticky a v rozporu s územ i obecnou zvyklostí napsal sám Skácel. Na tomtéž listu je rukou připraváre tisku, případně typografa (v tiráži je v této funkci uveden Josef Kaplický), doplněna poznámka „patitul“.

List 3 obsahující úvodní báseň sbírky *Perlet* nese rovněž připsané ve třech řádcích pod sebou pokyny pro volbu velikosti písma: „cicero 16 bodů“, „na šíři 21 a výšku 33 cic.“ Báseň na druhém až šestém listu se neliší od veršů v prvotině. To neplatí o *Betonářích na procházce* (list 7). Rozdíly: verše 6/7: strojopis – „vypálená, / šinou“; kniha – „vypálená / šinou“; verš 7: strojopis – „šinou si to na druhé straně chodníku“; kniha – „šinou si to po druhé straně chodníku“; verš 30: strojopis – „S rozmyslem. Tak aby slina proletěla“; kniha – „s rozmyslem. Tak, aby slina proletěla“. Analýzou verze zařazené v *Rovnosti* zjistíme, že původně byl sedmý verš navíc ještě rozdělen na dva: „šinou si to / na druhé straně chodníku“.

To vše názorně dokládá skutečnost, jak autor se svým dílem trvale „zápasí“, někdy i celý život. Následující Opelíkova slova, věnovaná původně Františku Hrubínovi, rozhodně mají obecnější platnost. Autor se „snaží dát svému dílu podobu stále definitivnější; ten, kdo sleduje změny od rukopisu k časopiseckému otisku, od časopisecké verze ke knižní edici a potom od jednoho vydání ke druhému, může proniknout do díla hodně hluboko: právě opravy odhalují často tendence umělcova myšlenkového a stylového vývoje radikálněji, než jak bývá

patrně z textově uzavřeného, kanonizovaného celku.“¹⁸ Dlužno doplnit, že po prvním vydání sbírky *Kolik příležitosti má růže* v roce 1957 Skácel její básně zařadil, spolu se dvěma následujícími sbírkami *Co zbylo z anděla* (Československý spisovatel, 1960) a *Hodina mezi psem a vlkem* (Československý spisovatel, 1962), do souborného knižního vydání *Vítr jménem Jaromír* (Československý spisovatel, 1966). Posléze vzniklo ještě několik specifických bibliofilských vydání i těchto prvotinových básní, včetně zahraničních, z nichž především výbor *Stracholam* (Mladá fronta, 1993) poskytl autorovi další příležitost ke korekturám a změnám. Proto ani svou pečlivou edici v souborném vydání *Jan Skácel Básně I* (Blok 1995) nepovažuje Jiří Opelík za edici kritickou, neboť, jak přiznává, neměl v roce 1994 k dispozici kompletní zdroje. Hovoří zejména o scházejících rukopisech chystaných antologií, které autor poslední rukou připravoval v roce 1989.¹⁹

Na devátém listě strojopisu s básní *Halali* je její podtitul „/Na partyzánský motiv/“ podtržen vlnovkou, naznačující užití šikmého řezu písma, stejně jako u básně *Bolest – (Seismografie znovu zaznamenaly výbuch)* na č. 26.

Zajímavé svědectví nese list 11 s básní *Sochy a sněh*. Zde až následnou proměnu dokládá verš 16, strojopis i první vydání: „Všechno by dali staří pánové“, od roku 1966 však verš zní: „Všechno by odevzdali staří pánové“. Verše 20–26 mají strojopisnou podobu:

všechno by dali sochaři,
i pravý baret z Francie,
všechno by daly Venuše,
dva prsy tvrdé jako kámen,
všechno by za to dali,
jediná kdyby žilka, živá, tepající,
pod bronzem zmodrala

oproti tomu již první knižní verze byla zúžena do veršů 20–24:

sochaři pravý baret z Francie,
všechno by dali za to,
Venuše v podloubí dva prsy jako kámen –
jediná kdyby žilka, živá, tepající,
pod bronzem zmodrala

Strojopisný list 22 byl nadepsán „DĚTSKÁ“, nad týmiž verši je v knize „ROZHOVOR“. Změnou prošla i báseň *Kde máme doma sůl* (list 25), jejíž strojopisné finále ve verši 20–22 zní: „voněla růže rovnou do ucha, /copak jsi zapomněl, /kde máme doma sůl?“, zatímco verze poslední autorovy ruky dostala podobu: „voněla růže rovnou do ucha. /A rázem jsem si vzpomněl, /kde máme doma sůl“.

17 CYSAŘOVÁ, Jarmila. Hlavní správa tiskového dohledu. *Totalita.cz*. [online]. [cit 8. 6. 2020]. Dostupné z: [http // www.totalita.cz/cenzura_01.php](http://www.totalita.cz/cenzura_01.php).

18 OPELÍK, Jiří. Proměny poezie. *Plamen*. 1961, č. 1, s. 107. Srov. OPELÍK, Jiří. *Nenáviděné řemeslo*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 36.

19 SKÁCEL, Jan. *Básně I*. Třebíč: Blok, 1995, s. 267.

Poznámkami „patitul“ jsou rovněž doplněny list 18 s nadpisem oddílu „TMA NA DĚDINĚ“ a 32 s nadpisem „CHLĚB A PTÁCI“. Ve strojopisu na dalších listech 33–38 následuje bez nadpisu delší báseň, která dostala ve sbírce název *Modrý pták*. Ve strojopisu znějí její verše č. 44, 60 a 76: „Takto odpověděl pták“, zatímco ve finální verzi: „Zpíval modrý pták“. Ve strojopisu rovněž scházejí v posledním oddílu sbírky básně *Kolik příležitostí má růže* a *Povodeň*, které tedy byly doplněny až na poslední chvíli, přičemž ta úvodní ze závěrečného oddílu dala svůj název celé sbírce.

Listu 39 ve strojopisu vévodí ručně doplněné poznámky „Chléb a ptáci“, „obsah“, „petit garmond“ (označení druhu a řezu písma). Za jmény básní (mimo chodem se zde neopravenými tečkami) jsou rovněž tužkou a ručně připsána čísla jednotlivých stránek tištěné knihy. Poslední list 40 je z běleného, nikoli dřevitého papíru, jaký použil autor. Nese strojově psané údaje do tiráže na poslední knižní stranu: „České básně, svazek 171; Řídí redakční rada: Jan Grossman, František Hrubín, Jaroslav Janů, A. M. Piša, Vilém Závada.“ Typografy vpisky byly opět připsány obyčejnou tužkou: „nonpareille“ (označení řezu písma) a „vysadit podle vzoru“. Stejným způsobem jsou vyplněny také některé údaje v příští tiráži, vynechané při psaní předlohy na stroji, konkrétní u velikosti papíru: „84x108“ nebo slepé „(0000)“ u počtu autorských a tiskových archů nebo ceny brožovaného a vázaného výtisku. Na posledním řádku figurují číslice ve formátu: „56/VIII.15“, tedy faktické datum vydání knihy.

Od ryze technických dat se ještě vraťme k obsahu Skácelovy knižní prvotiny. Na rozdíl od strojopisu v ní schází následující báseň, která na listu 17 původně uzavírala první oddíl sbírky, nazvaný *Kaštany padají*.

Všichni se těší na jaro

Všichni se těší na jaro,
až vynoří se za plotem jak býk.
Průvodčí v tramvaji
i bába květinářka,
ba dokonce i soudruh tajemník.

On zvláště, on ze všech nejvíc, on,
který denně jednu řeč k nám musí skládat.
Přistoupí k oknu a – „Jaro je tady,“ řekne,
potom si svlékne kabát.

A sedí tu jen v košili a šlích,
na prázdný papír upřeně se dívá.
Je tísněn hranou stolu. Přemýšlí,
a slyší kosa, kosa slyší zpívat.

Ze srdce rád by, rád na chvílku odešel

do parku mezi květy,
kde slunce důleček má v tvářích malých dětí,
kde modrá lopatka se povaluje na písku.
Ze srdce rád by potkal třeba známého

a ruku podal,
čísi ruku stiskl,
a nemůže. Ne, vůbec nemá kdy,
ba ani tolik, co by se za nehýtek vešlo.
Píše: „Nám soudruzi, nic není nemožného!“
Za oknem zpívá kos. Ne, to jediné by nešlo.
A já, naivní, si takhle představuji Marxe:
V aleji včelka nebojácná, malá,
do husté brady smetáku stříbrného,
jako by z legrace se zamotala.

Uvedená báseň nevybočuje z řady příležitostných dobových veršů, které Skácel publikoval od poloviny čtyřicátých let v *Rovnosti* i dalších novinách a časopisech. Jeho „seriózní“ básnická tvorba je však v řadě ohledů odlišná. Jako by v době finální přípravy první sbírky začal důsledněji rozlišovat mezi každodenností a svátkem, mezi aktuální redaktorskou prací a svým vnitřním tvůrčím směřováním. Tuto dvojakost či bipolárnost jeho rané poezie nelze zjednodušeně vysvětlovat poplatností době. Skácel si navíc podržel až do konce života svůj jednoznačný světonázor, opřený o rodinnou i osobní válečnou zkušenost. Své levicovosti zůstal věrný i přes ústrky mocichtivých soudruhů. „Při veškerém souznění s poválečným komunistickým revolučním mýtem je zároveň Jan Sklácel výrazně odlišný, nesplývá tak snadno s dobovými konvencemi. (...) Hledal a nacházel protiváhu k bezbřehosti v soustředěné jazykové kázni a v přesnosti své obraznosti.“²⁰

Vraťme se nyní k básni *Betonáři na procházce*. Nevymyká se veršům, souběžně nabízeným do *Rovnosti* redaktoru Mikuláškoví. A přesto má v první Skácelově kolekci své místo, na rozdíl od ostatních novinových i od oné vyřazené *Všichni se těší na jaro*. V čem tedy tkví zásadní rozdíl? V opravdovosti. Ve ztotožnění se s vyprávěným. Na nucených pracích za války se také Skácel na čas stal betonářem, konkrétně u firmy Beton Morier Bau Wiener-Neustadt, když budoval v Tyrolských Alpách pro Němce podzemní továrnu u jezera Ebensee.²¹ „Hluboký ponor pod povrch věcí je Skácelovým typickým znakem také proto, že s dělníkem těžké práce má společnou na první pohled i drsnou poctivost díla. Nic mu není tak vzdáleno jako falešně poetizující mnohomluvnost, nic mu není tak blízké jako myšlenková i výrazová cudnost, s níž obhlédá člověka a jeho mnohotvarý život.“²²

20 KOŽMÍN, pozn. 9, s. 31.

21 Ibid., s. 27.

22 Z veršů Jana Skácela. *Literární noviny*, 25. 6. 1960, s. 7 (stať k ukázkám ze sbírky *Co zbylo z anděla*).

Mediální ohlas prvotiny

Soudobá kritika přijala Skácelovu první sbírku s nadšením. Jako první reagoval recenzí *Musí se poezie líbit? v Literárních novinách* Jiří Opelík: „Brněnský básník Jan Skácel si dělal pramálo starostí s tím, zda se bude svým čtenářům líbit. Tím spíše, že nelibivost – a to jinak znamená též drsnost a zjizvenou sporost a sukovitost a zámlkovitost – je základním rysem celé sbírky, v níž básníkovi, jakožto vykonavatelí určitého pracovního úkonu příznačně přiřadil nejbliž mostaře: *my také bušíme a otloukáme rez a betonáře: jdou krokem houpaček a netváří se*. Je to tedy chlupská, nebývale konkrétní a určitá poezie, která se ve svém vztahu k světu nenimrá a nepiplá, jejíž mužnost není žádná póza. (...) Ze všeho nejvíce protiví se Skácelovi pouhopouhý statický popis a přepis reality, nechce vystačit s jednou už dobytým, objeveným, použitým; proto jde mezi nejmladšími tak osamocně, spjat svou poezií spíše s tvorbou Kainarovou a Mikuláškovou, v jejichž okruhu zřejmě básnický vyrůstá; ale ani zde nepodléhá, nepřimyká se s bojácnu trpností k nějakému vzoru, jak bývá u prvotin běžné.“²³

„První knížka Jana Skácela *Kolik příležitostí má růže* (Československý spisovatel 1957) udělala a ještě udělá české poezii dobrou službu;“²⁴ prorokoval Oleg Sus v úvodu své recenze *Mužná poesie v Hostu do domu*. Svůj názor podepřel řadou odůvodnění, mezi jinými poukázal na fakt, že „Skácelovo oko odmítá panoramatické obecniny, jeho pohled není splývavý a kontury smývající, nýbrž naopak, kouzlo této poesie spočívá právě ve schopnosti omezovat se, ohraničovat a odlišovat, osvěcovat staccato dílčích záběrů věcí i člověka. (...) Skácelův naturel je příliš opravdový, má své kořeny hluboko, než aby jen ‚aplikoval‘. Je totiž srostlý k nerozeznání s tvůrčí osobností, s jejím étosem a vůbec mravním charakterem. Jedním z nejkrásnějších dokladů této bezozdobné, cudné a skoro až syrové opravdovosti je naze upřímný a opravdový přeliv erotického motivu v krystalickou drůzu obrazu. Uvádím jediný příklad za jiné: *Povříšlem hrubým svázalo nás slunce. / Ó, jak bodají / osiny žhavé. Když jsi ruce zvedla, / zakroužil smolný dým* (NA SLUNCI). – Nové slovo v české poezii milostné? Ano; neboť jde tu o dobytí nových poloh; těch zdánlivě šedivých, ‚neinteresantních‘, neprošlých bižuterií.“²⁵ Sus, právem označován za Šaldova pokračovatele, uzavřel své hodnocení prvotiny neméně prorocky: „Skácel zaujal své místo v české poezii; pozorní kritikové ho napříště nebudou uvádět pětím dole v poznámkách; naopak; budou-li české básníky diferencovat, přiřadí Skácela k jednomu pólu a třeba Milana Kunderu k pólu druhému. Skácel dal nový signál; pro koho, to se ještě uvidí. Ale bylo již na čase.“²⁶

23 OPELÍK, Jiří. Musí se poezie líbit? *Literární noviny*. 7. 9. 1957, s. 4. Srov. OPELÍK, Jiří. *Nenáviděné řemeslo*. Praha: Československý spisovatel, 1969 s. 24–28.

24 SUS, Oleg. *Mužná poesie. Host do domu*. Brno, 1957, roč. 4, č. 10. s. 466–467.

25 Ibid.

26 Ibid.

Skácelova generace?

Rozdíl v konstituování i recepci meziválečné a poválečné české literatury tkví v tom, že přelom čtyřicátých a padesátých let postrádal všeobecně respektovanou teoretickou osobnost typu Karla Teigehe. Pokvětnová doba nečekala na tvůrčí manifesty, přirozeně a logicky oživený literární provoz překypoval ohlasy i původními hodnotami, jak jsme naznačili v úvodu. Případné autority, jakými byli před a během okupace Jindřich Chalupecký, Václav Černý nebo Kamil Bednář, dostaly po únoru cejch kontrarevolucionářů. Každý z autorů musel volit, zda akceptuje kánon komunistů, odmíčení nebo emigraci. Pronásledování, proskribování a věznění byli zbaveni i této volby.

Kultivovat a násobit svůj vnitřní svět, tedy umělecky tvořit a současně se veřejně vyjadřovat a publikovat, mnohdy nešlo bez ztráty, byť dočasné, své vlastní tváře. Část levicově orientovaných autorů postupně opouštěla jednostranná východiska, někteří se přeorientovali na méně sledovanou a tedy svobodnější tvorbu pro děti a mládež, jiní psali „pro domo sua“ s mizivou publikační nadějí. A to na většinu z nich posléze ještě čekala normalizace.

Kontinuity ve své tvorbě napříč desetiletími se řada autorů ze zjevných důvodů musela vzdát. A přitom právě tento fenomén odděluje příležitostného od velkého a skutečného umělce. „Každá báseň je otevřená nejen vůči realitě, ale je otevřená také směrem k jiným básním svého autora. Tato propojenost umožňuje jedinečný strukturovaný celek pochopit jako obkružování a propátrávání něčeho životně závažného, životně znepokojivého, životně vykupujícího. Jde tu v konečných důsledcích o propojenost a zralou jedinečnost básnického světa každého velkého autora. Můžeme tedy říci, že báseň je velká i tím, že je včleněna do geneze celého básnického světa svého autora.“²⁷ Právě v tomto ohledu můžeme považovat Jana Skácela za literárního klasika. Také pro jeho charakteristickou monotematicnost a bytostné lpění na území, které si vytyčil již svou první sbírkou.

Skácelova prvotina nevznikala snadno a její přípravu, jak jednoznačně dokazují naše analyzované dokumenty, výrazně ovlivnila pro domácí literaturu zlomová situace na počátku druhé poloviny padesátých let. Trefulkovo odmítnutí bezduše angažované tvorby, před XX. sjezdem KSSS nemyslitelné, vyvolalo širokou odezvu a dolehlo na každého autora. Také Skácel řešil, jak vidno do poslední chvíle, kontextovou aktuálnost a nadčasovost svých veršů. Jméno kmenového autora stranické *Rovnosti* zjevně pomohlo v tom, že mohl vyřadit z již cenzorem uzavřené sbírky doslova na poslední chvíli verše, které by s odstupem mohly působit strojeně. A co více, změnit již schválený název sbírky z ryze dobového *Chléb a ptáci* na poeticky nadčasové *Kolik příležitostí má růže*. Poučení přitom jistě čerpal i z přípravy dosud ztraceného souboru *Už je to tady* (1948), k němuž se ani v pozůstalosti Petra Skácela nepodařilo nalézt žádný doklad. Ona připravovaná sbírka pravděpodobně natolik souzněla s hledáním poválečné autenticity, že se k jejím veršům básník posléze již nevrátil. Na rozdíl od zralé knižní prvotiny, která „předznamenala konstanty básnickovy poetiky: výrazovou úspornost a tvarovou sevřenost, objevnou metaforiku, zachycující atmosféru i obecný rozměr jedinečné

27 KOŽMÍN, Zdeněk. *Umění básně*. Brno: K 22a, 1990, s. 9.

situace. Projevil se zde rovněž pro Skácela trvale příznačný důraz na morální rozměr bytí, který vyplývá z básnickova „venkovanství“, z vnímání individuálního lidského života a jeho společenských souřadnic na pozadí archetypálního rytmu světa.“²⁸

Skácelův ročník rozhodně neměl na růžích ustláno. Válka, jakkoli mládí je přímo předurčeno k překonávání životních nesází, si i mezi studenty vybírala svou krutou daň. Na straně druhé však nesvoboda a totální nasazení v Říši přivedly řadu dospívajících k umění a objevování nepochybných hodnot v aktivní literární tvorbě. Jak jinak si vysvětlit následující, byť neúplnou plejádu autorů, narozených v rozmezí pěti let, kteří tak intenzivně promlouvali původní českou poezii: Věra Adlová, Ivan Blatný, Jiřina Hauková, Alena Vrbová (ročník 1919); Josef Hiršal, Ludvík Kundera, Zdeněk Rotrekl (ročník 1920); Jindřich Hilčr, Jaromír Hořec, František Listopad (ročník 1921); Jan Skácel, Ivan Skála (ročník 1922); Miroslav Holub, Josef Suchý, Jan Vladislav (ročník 1923); Ivan Diviš, Jirí Šotola (ročník 1924).

Který z těchto autorů může aspirovat na pozici čelního reprezentanta své básnické generace, jak pro životní i tvůrčí úděl, tak pro nezpochybnitelný význam a ohlas živého, stále rezonujícího díla?

PRAMENY A LITERATURA

Archiv rodiny Skácelových, soukromý majetek Zuzany Šťastné.

Host do domu. 1954–1957, roč. 1, 2, 3, 4.

Literární noviny. 1957–1960.

Rovnost. 1945–1952.

Studentský časopis. 1936–1941, roč. XV.–XX.

BONN, Hanuš. *Dílo Hanuše Bonna*. Praha: Václav Petr, 1947.

ČERNÝ, Václav. *Tvorba a osobnost I*. Praha: Odeon, 1992. ISBN 80-207-0411-6.

HAVEL, Rudolf, OPELÍK, Jiří a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, 1964.

JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989. díl I. a II*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3 a 978-80-200-1528-0.

JANOUŠEK, Pavel a kol. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1999. ISBN 80-7243-040-8.

KOŽMÍN, Zdeněk. *Skácel*. Brno: JOTA, 1994. ISBN 80-85617-44-7

KOŽMÍN, Zdeněk. *Umění básně*. Brno: K 22a, 1990. ISBN 80-900115-5-1.

OPELÍK, Jiří. Musí se poezie líbit. *Literární noviny*. 7. 9. 1957, s. 4.

OPELÍK, Jiří. *Nenáviděné řemeslo: výbor z kritik 1957–1968*. Praha: Československý spisovatel, 1969.

POLZEROVÁ, Eva. *Poezie, jak jsi krásná*. Praha: Ipos Artama, 1996, ISBN 80-7068-059-8.

RAMBOUSEK, Jiří. *Nesoustavná rukověť české literatury*. Praha: Torst, 2003. ISBN 80-7215-204-1.

SKÁCEL, Jan. *Básně I*. Třebíč: Blok, 1995. ISBN 80-7029-119-2.

SKÁCEL, Jan. *Co zbylo z anděla*. Praha: Československý spisovatel, 1960.

SKÁCEL, Jan. *Hodina mezi psem a vlkem*. Praha: Československý spisovatel, 1962.

SKÁCEL, Jan. *Kolik příležitostí má růže*. Praha: Československý spisovatel, 1957.

SKÁCEL, Jan. Po deseti letech. *Host do domu*. Brno, 1955, roč. 2, č. 1, s. 31.

SKÁCEL, Jan, a ŠTOLFA, Vojtěch. *Kaštany padají*. Brno: Dům umění, 1955.

SUS, Oleg. Mužná poezie. *Host do domu*. Brno, 1957, roč. 4, č. 10. s. 466–467.

TREFULKA, Jan. Tři knihy veršů. *Host do domu*. Brno, 1956, roč. 3, č. 8, 1956, s. 366–369.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

SVOBODA, Richard. Jan Skácel. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR. [cit. 8. 6. 2020]. Dostupné z: [http // www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=433](http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=433).

CYSAŘOVÁ, Jarmila. Hlavní správa tiskového dohledu. *Totalita.cz*. [online]. [cit 8. 6. 2020]. Dostupné z: [http // www.totalita.cz/cenzura_01.php](http://www.totalita.cz/cenzura_01.php).

28 SVOBODA, Richard. Jan Skácel. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, (1998), [cit. 8. 6. 2020]. Dostupné z: [http // www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=433](http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=433).